

KRONIKA

IŠ MOKSLINĖS STAŽUOTĖS VAKARŲ VOKIETIJOJE SUGRĮŽUS

Vokiečių filosofija turi senas ir galias tradicijas. Amžių bėgyje čia gyvavo daug filosofinių mokyklų ir srovių, kurios turėjo nemažos reikšmės tiek vokiečių tautos kultūrai, mentalitetui, tiek ir visos Europos filosofijos raidai.

Didžiausio pripažinimo vokiečių filosofija susilaukė XVIII ir XIX amžiuje. Pakanka prisiminti vokiečių filosofijos klasikus, sukūrusius originalias filosofijos teorijas, radikaliai pervertinusius visą filosofinį palikimą. Šie filosofai sukonkretino ir pagilino filosofijos objekto supratimą, naujai išklė filosofijos metodo ir jos uždavinių problemą. Jie suteikė vokiečių filosofijai pasaulinį garšą. Klasikinių šios filosofijos tradicijų dirvoje vystėsi K. Markso ir F. Engelso teorinė veikla.

Dabartinė VFR filosofija nėra vieninga, tačiau neabejotinai atlieka tam tikrą socialinę, kultūrinę bei pažintinę funkciją. Tenka pažymėti ir tai, kad filosofiją čia smarkiai užgožia visuotinai paplitęs scientizmas. Iš jo plaukiantis vos ne absoliutus tikėjimas mokslu slepia savyje iliuziją išspręsti esmines dvasinės kultūros problemas be filosofijos pagalbos. Ir nors humanitariškai orientuoti akademiniai sluoksniai tolesnį filosofijos plėtojimą laiko savaime suprantamu dalyku, tačiau žymi dalis technokratiškai nusiteikusių inteligentijos atmeta filosofiją, kaip nereikalingą.

Stažuotės metu teko lankyti žinomų filosofų paskaitose, dalyvauti įvairiuose seminaruose, disputuose. Manė ypač domino mažai mūsųose tyrinėta N. Hartmano (1882—1950) realistinė filosofija, konkrečiai — jo ontologinis realizmas. N. Hartmano filosofijos sistema, kaip žinome, yra nuosaiki, vengianti kraštutinumų, atvira.

Šia sistema labiau susidomėta tik po filosofo mirties, joje pradėta vertinti vadinamoji realistinė tendencija. Šiuo metu parašyta keli šimtai N. Hartmano filosofiją nagrinėjančių darbų (studijų, monografijų), apginta nemaža disertacijų. Pakartotinai išleisti jo raštai (15 tomų).

N. Hartmanas manė, kad tikrovę galima pažinti ir realistiškai paaiškinti, bet mokslo visagalybe abejojo. Ir niekas neturi teisės, anot N. Hartmano, neigti šito paradokso. Pasak filosofo, žmogus ir visuomenė yra istoriškai atsiradę reiškiniai, o tikrovė (kaip materija) nėra atsiradusi iš netikrovės ar nieko. Dėl to laikinas subjektas negalįs adekvačiai suvokti begalinio pasaulio. Pagal N. Hartmaną, pasaulis sudarytas iš keturių sluoksnių: neorganinio, organinio, psichinio ir dvasinio. Be sluoksnių, yra dėsniai, kategorijos, principai ir vertybės. Sluoksninė pasaulio struktūra neleidžia tapatinti pačios būties (kaip tapsmo) su jos pažinimo laipsniu —gnoseologija. Ontologija — būties tapsmas savyje — niekada nesutampa su pažinimo teorija. Pirminė yra ontologija, ognoseologija — išvestinė. Visi pasaulio sluoksniai, kategorijos, dėsniai, principai, vertybės turi ontologinį statusą — nepriklausomumą nuo juos pažįstančio subjekto. Pastarojo uždavinys — atrasti šias kategorijas ir dėsnius. N. Hartmanas manė, kad idealusis pasaulis yra kažkas daugiau, negu žmonių mintys apie empirinį pasaulį. Idealiąjį pasaulį jis laiko nepriklausomu nuo visuomenės ir kultūros. Šis pasaulis turįs ontologinį statusą. Jį grįsdamas, filosofas bando remtis matematikos, geometrijos ir kitų tikslųjų mokslų pasiekimais. Čia jis tęsia I. Kanto tradiciją, teigdamas, kad šių mokslų dėsningumai negali būti suvedami į konvencijas. Bet I. Kantas savo

pažinimo teorijoje nebuvo nuoseklus, todėl N. Hartmanas siekė įveikti kantiškąjį „proto pervertinimą“ pažinime.

Panašios nuostatos būdingos beveik visai šių dienų VFR filosofijai. Čia kritikuojamas neopozityvizmas, pragmatizmas, empirizmas ir scientizmas, priešpastatant šioms kryptims racionalias fundamentaliosios ontologijos sistemas.

Tačiau kritinės N. Hartmano ontologijos interpretacija Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje nėra vieninga. Vieni filosofai N. Hartmano koncepciją laiko nuosaikiu kritiniu ontologizmu, kiti šiame realizme randa nemažą iracionalizmo. Pagrindas tokiai nuomonei — visa N. Hartmano filosofijos sistema, nes jis sąmoningai siekė jos atvirumo, neužbaigtumo.

Lankant paskaitas, seminarus, susidare vaizdas, kad nemaža paskaitų apie šiuolaikinę filosofiją skaitoma žemiau pagrindinių N. Hartmano veikalų lygio, nežūrint to, kad daugelis profesorių pretenduoja į originalias koncepcijas. Teko išklaisyti ir keletą speckursų apie N. Hartmano kritinę ontologiją ir kitas filosofijos kryptis.

Paskaitų ciklą apie pažinimo metodus N. Hartmano filosofijoje skaitė Bonos universiteto profesorė, N. Hartmano veikalų žinovė Ingeborg Haideman. Ji pakankamai kvalifikuotai išdėstė N. Hartmano metodų esmę, nors saviškai jų neinterpretuodama ir nekritikuodama. Šių paskaitų trūkumu galima laikyti tai, kad profesorė analizavo N. Hartmano pažinimo metodus be glaudesnio ryšio su kitų to laiko filosofų — E. Huserlio, M. Šelerio, H. Koheno, P. Natorpo, M. Haidegerio — pažūromis. I. Haideman vadovaujamoje seminaruose buvo analizuojama N. Hartmano kategorijų problema — viena turiningiausių ir prieštaringiausių filosofijos istorijoje, savitai buvo gvildinama amžinai aktuali vertybių ir asmenybės santykio problema. I. Haideman yra viena iš žinomų I. Kanto ir N. Hartmano filosofijos tyrinėtojų. Jos konsultacijos ir pokalbiai mane dominūsiais klausimais buvo naudingi.

Teko lankyti ir vyresniosios kartos atstovo, Bonos universiteto Filosofijos fakulteto direktoriaus H. Vagnerio paskaitose. Jis skaitė kursą apie dvasinį žmogaus gyvenimą. H. Vagneris vadovaujasi tuo, kad šis gyvenimas yra savarankiškas ir visiškai priklausomas nuo žymių asmenybių įtakos arba jų kūrinių poveikio.

H. Vagneris taip pat vadovavo I. Kanto pažinimo teorijos seminarui, kuris buvo dalykiškas ir įdomus, nes Kanto veikalų aiškinimas čia buvo glaudžiai siejamas su pagrįsta neopozityvistinės Kanto veikalų interpretacijos kritika.

Stažuojantis Bonos universitete, teko klausytis kito žinomo profesoriaus G. Volando estetikos paskaitų. Pastarasis estetiką supranta kaip mokslą apie dvasinius subjekto ir objekto santykius, kurie yra suvokiančios ir kuriančios dvasios rezultatas. Savo paskaitose G. Volandas rėmėsi realistine vertybių teorija bei kai kuriomis realistinėmis Hartmano estetikos idėjomis.

Profesorių P. Baumans, G. Šmito, V. Perpeto, V. Kluksno paskaitose buvo keliami nemažai įdomių minčių apie istoriją, kultūrą, žmogaus vietą gyvenime ir pan. Stažuodamasis Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje, giliau ir plačiau susipažinau su mane dominusia N. Hartmano kritine ontologija, pažinimo teorija, etika, estetika, vertybių teorija. Bendraudamas su Bonos universiteto profesoriais ir studentais, nuodugniau susipažinau su aukštojo mokslo sistema, darbo kultūra, studentų ir dėstytojų santykiais.

VFR aukštosiose mokyklose dirba gana daug aukštos kvalifikacijos mokslo darbuotojų. Nemaža jų dalis gerai moka anglų, prancūzų, italų, nekalbant jau apie graikų ir lotynų, kalbas. Leidžiama daug filosofinės literatūros — pradedant senąja indų, kinų, graikų filosofija, klasikais ir baigiant dabartinių daktarantų darbais, disertacijomis, straipsniais.

VFR filosofai yra palyginti neblogai susipažinę ir su marksizmo mokymu. Marksistinės filosofijos veikalai verčiami iš rusų, lenkų, vengrų, čekų, bulgarų kalbų. Domimasi M. Kaganio darbais iš estetikos, I. Kono — iš sociologijos, O. Serebrenikovo — iš euristinės logikos, V. Tatarkevičiaus — iš estetikos istorijos ir pan. Bet apskritai akademinuose sluoksniuose marksistinė filosofija vertinama gana tendencingai. Neretai ji tapatinama su vulgariuoju materializmu, vyravusiu iki K. Markso, ar suvedama į siaurą politinę ideologinę doktriną. Esama ir tokių jaunosios filosofų kartos atstovų, kurie nemato skirtumo tarp pozityvizmo ir dialektinio materializmo. Todėl ir marksistinės filosofijos kritika nėra originali, ji silpnai argumentuota. Dažnai marksizmas kritikuojamas iš religinės fi-

losofijos pozicijų. Pastaroji negali susitaisyti su marksistinės filosofijos atelstina nuostata.

Tačiau, bendraudamas su įvairių rangų mokslo darbuotojais, įsitikinau, kad akademinė inteligentija daug kairesnė, negu to pageidautų kai kurie konservatyvūs politikai ir ideologai.

Dabartinis filosofinis gyvenimas Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje neturi visuotinai pripažinto centro ir nėra vieningas, tačiau tam tikra įvairovė čia vertinama teigiamai. Nors tokie milijoniniai miestai, kaip Miunchenas, Kelnas, Hamburgas, yra stambūs kultūros centrai, bet filosofijos srityje nedominuoja. Nemaža dalis studentijos mieliau pasirenka savo filosofijos studijoms Haidelbergą, Marburgą, Giotingeną ar Tiubingeną. Neretai studentai keičia studijų vietas: kelis metus paklausę paskaitų Bonos universitete, tęsia savo studijas, sakykime, Diuseldorfe ar Vakarų Berlyne.

1976 metais Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje mirė trys žymūs žmonės, plačiai pagarsėję mokslo ir filosofijos pasaulyje. Tai — įžymusis fizikas, kvantų mechanikos pagrindėjas, skyręs nemažą dėmesio ir pažinimo teorijai, — V. Hailzenbergas, garsus filosofas, antropologas ir sociologas A. Gelenas ir vienas žymiausių šio šimtmečio mąstytojų — M. Haidegeris. Apie šių žmonių veiklą ir pažiūras buvo transliuojamos specialios kelių valandų televizijos laidos.

Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje ilgą laiką gyvenusių ir kūrusių žymiųjų egzistencialistų K. Jasperso ir M. Haidegerio koncepcijos nėra populiarios. Jų veikalai studijuojami, bet nėra dėmesio centre. VFR dabartinėje filosofijoje vyrauja nuosaikios, vengiančios kraštutinumų „fundamentalinės ontologijos“. Netgi plačiai pasklidusios H. Markūzės jaunimo revoliucingumo idėjos čia vertinamos kaip kraštutinumas. Nuosaikumas filosofijoje reiškiasi tuo, kad bandoma grįžti prie I. Kanto ir klasikinės vokiečių filosofijos. Nemažas dėmesys skiriamas filosofijos klasiškai apskritai, taip pat neokantiečių ir N. Hartmano filosofijai. 1976 metais Bonos universitete buvo skaitomi keturi speckursai iš N. Hartmano filosofijos. Neužmiršti čia M. Šeleris, H. Kohenas, H. Rikertas, V. Vindelbandas, R. Hionigsvaldas ir kt.

Nūdienė filosofinė mintis Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje atsiriboją nuo iracionalizmo gamtos supratime, taip pat ir nuo voliuntarizmo gyvosios gamtos bei visuomenės aiškinyje, kuris buvo būdingas A. Šopenhaueriui, E. Hartmanui, F. Ničei ir kt. Šalia pasaulietinės filosofijos gyvuoja ir religinė, kurią plėtoja evangelikai ir katalikai. Bažnyčia nėra atskirta nuo valstybės, todėl religija turi nemažą įtakos tiek žmonių sąmonei, tiek ir politikai, kultūrai.

Stažuotės metu galėjau susipažinti su Bonos universitetu ir apskritai su VFR aukštojo mokslo sistema.

Bona — Vokietijos Federatyvinės Respublikos sostinė — palyginti nedidelis miestas (apie 265 tūkst. gyventojų). Bonos universiteto septyniuose fakultetuose studijuoja 24 tūkst. studentų. Keli šimtai iš jų — užsieniečiai. Universitete rengiami specialistai 34 specialybėms. Filosofijos fakultete mokosi maždaug tūkstantis studentų. Studentai patys pasirenka paskaitas ir seminarus, tačiau net ir užsirašę gali jų nelankyti. Vis dėlto kai kurie seminarai būna perpildyti, nes į juos susirenka po 250—300 studentų. Tiek daug žmonių apsunkina seminaro vadovo darbą, bet to, ne visi norintys gali pakalbėti. Reikia pasakyti, kad dalis studentų, laisvai lankančių paskaitas, bet sąžiningai ir sistemingai besimokančių, gana greitai pradeda dirbti savarankišką tiriamąjį darbą.

Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje už mokslą aukštosiose mokyklose mokėti nereikia. Stojamųjų egzaminų laikyti nereikia. Svarbiausias priėmimo kriterijus — brandos atestato pažymių vidurkis. Kuo jis aukštesnis, tuo daugiau galimybių studijuoti norimą specialybę. Didžiausi konkursai būna į mediciną ir teisę. Medikai ir juristai — geriau apmokami. Šios specialybės VFR visuomenėje turi aukščiausią prestižą. Dažni atvejai, kai turinčias aukštą prestižą specialybes studijuoja žmonės, neturintys pašaukimo, bet turintys aukštą atestato balų vidurkį. Dėl to kai kas siūlo keisti priėmimo į aukštąsias mokyklas tvarką.

Politiškai studentija gana aktyvi — savaip siekia socialinio teisingumo, palaiko reformas, o neretai netgi siūlo keisti socialinę ekonominę visuomenės struktūrą. Tačiau esančios politinės studentų organizacijos paprastai nesunkiai neutralizuoja

vienos kitas savo politinių siekimų konfrontacija.

Platus Bonos universiteto internacionaliniai ryšiai. Čia atvyksta stažuotis prancūzai, japonai, amerikiečiai, ispanai, italai, bulgarai, lenkai ir kitų kraštų žmonės. VFR filosofai taip pat turi galimybių stažuotis ar dirbti kitose šalyse. Teigiamą šio tarptautinio bendradarbiavimo bruožą sudaro pastaraisiais metais besiplečiantys Vakarų Vokietijos ryšiai su Tarybų Sąjunga.

N. Juršėnas

MOKSLO IR TECHNIKOS REVOLIUCIJOS SOCIALINĖS PASEKMĖS

1976 metų lapkričio 12—13 d. Kaune įvyko respublikinė konferencija, kurią surengė LTSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija ir Kauno A. Sniečkaus Politechnikos instituto Filosofijos katedra. Konferencijoje perskaityta 16 pranešimų, kuriuose buvo aptartos MTR sąlygotos socialinės problemos.

Ižanginiame pranešime prof. E. Minkevičius (LTSR MA) kalbėjo apie MTR socialinių pasekmių kompleksą ir būtinumą jį visapusiškai tyrinėti. Prelegentas atkreipė dėmesį į neretai pasitaikantį supaprastą, utilitaristinį šių pasekmių vertinimą. Dabartinis visuomenės gamybinių jėgų išsivystymas reikalauja kompleksiskai nagrinėti nepaprastai sudėtingų mokslo, technikos, gamybos, gamtos, kultūros, valdymo santykių su visuomene visumą. Atskirų tos visumos komponentų nepaisymas gali turėti neigiamų ir net labai skaudžių pasekmių. Pranešėjas pažymėjo, kad „kol kas teorijoje yra rimtas metafizikos, o praktikoje — dar rimtesnis stichiskumo pavojus, nes daugiau remiamasi dalyne ir išskaidyta informacija, rūpinamasi artimiausiu efektu [. . .]. Be to, esantis darbo pasidalijimas, įtvirtintas akompleksinių mokslo ir valdymo institutų, palankus metafizikai. Todėl nepaprastai padidėja filosofijos, sociologijos, mokslotyros metodologinis vaidmuo“.

Pagrindinis tiriamojo komplekso komponentas yra žmogus, kuris iš gamybos vykdytojo vis labiau tampa jos valdytoju. Didėja „žmogaus veiksnys“, panaudojant mokslo pasiekimus gamyboje.

Mokslo uždavinys — maksimaliai išvystyti žmogaus kūrybingumą. Dėl gamybos automatizavimo keičiasi visuomeninis darbo pasidalijimas, žmogaus vieta gamyboje, mažėja skirtumas tarp proto ir fizinio darbo, žmogaus veikla darosi intelektualesnė. MTR vis labiau integruoja gamtos, technikos ir visuomenės mokslus, suteikia visuomenės kultūrai naujų savybių, kelia naujas problemas.

Dabartinėmis MTR sąlygomis labai opus visuomenės ir gamtos santykių klausimas. Gamybos procesų planavimas bei valdymas apima biologinę, techninę, socialinę, kosminę sferas. Jis išėjo iš siaurų valstybinių rėmų, tapo globalinės reikšmės dalyku. Deja, jo sprendimą komplikuoja antagonistinių socialinių sistemų konfrontacija. Atkreipęs dėmesį į socialistinės ūkio sistemos pranašumus, prelegentas pastebėjo, kad „socializmo pranašumai“ automatiškai neveikia. Tame kompleksiniame procese veikia nemaža žinomų ir nežinomų veiksmų. Socializmo pranašumais reikia tinkamai naudotis, o ne pasikliauti jų stichiniu veikimu.

Tiriant MTR socialinių pasekmių kompleksą dialektiškai, išskirtini du lygmenys — faktologinis (objektyvus procesai) ir metodologinis (tų procesų pažinimo loginis instrumentarijus). Aptaręs šiuos du lygmenis, prelegentas atkreipė dėmesį į būtinumą priderinti visą mokymo, kadru rengimo sistemą prie MTR reikalavimų, pabrėždamas, kad „mokyklos revoliucijos pagrindinė gairė [. . .] yra mokinio, studento pavertimas iš objekto subjektu. Pagrindinės priemonės — probleminis mokymas, mokymo virtimas studijomis, kritiškas ir atrenkamasis informacijos įsisavinimas [. . .]. Būsimosios (MTR lygio) mokyklos modelis — studijų permanentiškumas, fundamentalumas, integralumas, humanitariskumas“.

Filosofijos kandidatas V. Titarenka (VAPM) pranešime „MTR esmės klausimu“ analizavo svarbiausius MTR komponentus ir pagrindinius tų komponentų ryšius. MTR jis apibrėžė „kaip sudėtingą visuomeniškai determinuotą mūsų laikų reiškinį, organiskai jungiantį revoliucinius mokslo ir technikos pakitimus, kurie veda į kokybinių jų visuomeninių funkcijų pasikeitimą, į esminį visuomenės gamybi-